Miroslav
DEMÍN

NEŽNÁ REVOLÚCIA V ŠALI

fakty a svedectvá

O tom, ako smeli ľudia žiť v bývalej Československej socialistickej republike a aké hodnoty mohli vyznávať pred rokom 1989, rozhodovala výhradne komunistická strana. „Červená“ ideológia potláčala základné ľudské práva. Súdruhovia sa počas štyridsaťročnej vlády nevyhýbali ani justičným vraždám a vykonštruovaným politickým procesom. Desaťtisíce občanov bolo väznených a prenasledovaných nielen pre iný politický názor, ale aj pre náboženské presvedčenie. Neslobodný systém určoval kvalitu života vo všetkých sférach. A tomu raz musel prísť koniec.

„Pád komunizmu v Československu je spájaný najmä s demonštráciami, ktoré sa konali od 16. novembra v Bratislave a od 17. novembra 1989 v Prahe. Hoci sa tieto prvé dve demonštrácie konali pri príležitosti Medzinárodného dňa študentstva a teda 50. výročia nacistických razií na pražských vysokoškolských internátoch, ich účastníci demonštrovali slovne aj transparentmi proti komunizmu. Po zásahu bezpečnostných zložiek voči demonštrujúcim študentom a zapojení sa širokej verejnosti do ďalších demonštrácií spomienka na nacistické represie symbolicky vyústila do pádu komunistického režimu.“

Ústav pamäti národa

Balkón domu kultúry bol počas Nežnej revolúcie v Šali rečníckym miestom.
Fotografia Milana Pospiša zachytáva (zľava): Lajosa Tótha, Jozefa Kozaňáka, Katarínu Kosovú a Mareka Vrbovského.

Päťdesiatka s príchuťou revolúcie

Učiteľ **Lajos Tóth** oslavoval v roku 1989 päťdesiate narodeniny. Práve oslava jeho jubilea sa dostala do hľadáčika štátnej bezpečnosti. Poňal ju svojsky. V šalianskom hoteli Centrál zorganizoval vedecký seminár na tému Postavenie maďarských intelektuálov žijúcich v Československu. Podujatie spojené s oslavou bolo naplánované na sobotu **18. novembra 1989.** Netušil, že to bude iba niekoľko hodín po brutálnom zásahu voči študentom v Prahe. Lajos Tóth sa už v minulosti stal objektom záujmu štátnej bezpečnosti (Štb) a polície. Najmä pre svoje aktivity, ktoré režimu „nevoňali". V roku 1978 mu funkcionári zakázali viesť literárny Vörösmartyho klub v Šali. Vtedajšia moc mu odobrala cestovný pas, mal zakázané verejne vystupovať i publikovať. Ohrozoval vraj pokoj a politiku komunistickej strany. Na výsluchoch štátnej bezpečnosti bol viac ako tridsaťkrát. Nevyhol sa tam ani fyzickému útoku. Oslava jeho narodením preto pútala pozornosť štátnej bezpečnosti. Ako sám tvrdí, nechal sa predtým vypísať u lekára, aby mal čas na prípravy. V polovici týždňa za ním domov prišiel riaditeľ školy, že ho čakajú funkcionári z okresného úradu.

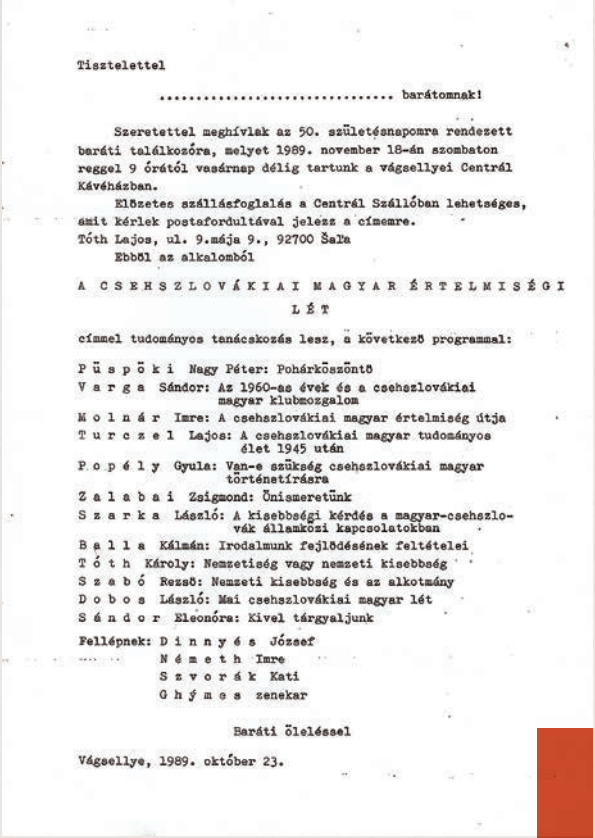

Tisztelettel

..... barátomnak!

Szeretettel meghívlak az 50. születésnapomra rendezett baráti találkozóra, melyet 1989. november 18-án szombaton reggel 9 órától vasárnap délig tartunk a vágsellyei Centrál Kávéházban.

Előzetes szállásfoglalás a Centrál Szállóban lehetséges, amit kérlek postafordultával jelezz a címemre.

Tóth Lajos, ul. 9.mája 9., 92700 Šaľa

Ebből az alkalomból

A CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR ÉRTELMISÉGI LÉT

címmel tudományos tanácskozás lesz, a következő programmal:

Püspöki Nagy Péter: Pohárköszöntő
Varga Sándor: Az 1960-as évek és a csehszlovákiai magyar klubmozgalom
Molnár Imre: A csehszlovákiai magyar értelmiség útja
Turczel Lajos: A csehszlovákiai magyar tudományos élet 1945 után
Popély Gyula: Van-e szükség csehszlovákiai magyar történetírásra
Zalabai Zsigmond: Önismeretünk
Szarka László: A kisebbségi kérdés a magyar-csehszlovák államközi kapcsolatokban
Balla Kálmán: Irodalmunk fejlődésének feltételei
Tóth Károly: Nemzetiség vagy nemzeti kisebbség
Szabó Rezső: Nemzeti kisebbség és az alkotmány
Dobos László: Mai csehszlovákiai magyar lét
Sándor Eleonóra: Kivel tárgyaljunk

Fellépnek: Dinnyés József
Németh Imre
Szvorák Kati
Ghýmes zenekar

Baráti üdvözlettel

Vágsellye, 1989. október 23.

ukážka „úplnej" pozvánky na oslavu 50. narodenín Lajosa Tótha

„Vypytovali sa ma, že čo to má znamenať, o čo mi ide? Chceli, aby som to zrušil. Namietal som, že aj ja mám právo osláviť svoje narodeniny, tak ako ostatní. Stretnutie som neodvolal napriek vyhrážkam, že prídem o prácu učiteľa," ***hovorí Lajos Tóth.***

Podujatie sa napokon v sobotu 18.11.1989 uskutočnilo, no muselo byť ukončené do 21:00h. Napriek tomu, že malo trvať až do nedele, kedy bola plánovaná diskusia účastníkov. Politická moc funkcionárov však bola silnejšia. Pozvánky na oslavu posielal v dvoch vyhotoveniach 23. októbra. Nie náhodou. 23. októbra 1956 sa totiž v Maďarsku začala revolúcia. Tí, čo pozvánku dostali, skrytú symboliku možno odhalili. Na jednej verzii bolo napísané, že ide o stretnutie maďarských intelektuálov žijúcich v Československu, spolu s menami dvanástich prednášateľov. Na druhej, že ide "iba" o narodeninovú oslavu. Takto chcel predísť prezradeniu. „Úplné" pozvánky dostali tí hostia, u ktorých si bol istý, že sa nikde neprerieknu. Spoločnosti mužov s odznakom Štb sa ale nevyhol.
„Pred hotelom stáli eštébáci a policajti z Bratislavy. Boli veľmi ľahko rozoznateľní. Navonok prezentovali svoju dôležitosť. Jeden z nich nás dokonca chodil do jedálne fotiť. Bol tam s nami však aj jeden choreograf, veľkého vzrastu, silák. Chytil toho fotografa a vyhodil ho von," spomína. Podľa správy tajnej služby sa akcie zúčastnilo asi 90 ľudí, podľa iných údajov asi 120.*„Prišiel za mnou aj jeden priateľ, ktorý bol v ten deň na stretnutí advokátov a sudcov v Leviciach. Aj on bol pozvaný na moju oslavu, no prišiel o niečo neskôr. Povedal mi: Lajos, ty pôjdeš do basy. O pár hodín mi už vraveli, že do basy nepôjdem. Z rozhlasu sme sa totiž dozvedeli o udalostiach v Prahe,"* dodáva. Počas generálneho štrajku stál Lajos Tóth na balkóne estrádnej sály domu kultúry, odkiaľ sa prihováral Šaľanom. Od tej doby bol aktívnym účastníkom verejných zhromaždení, nielen v našom meste. Politickú kariéru nezačal. Verný zostal učiteľskému povolaniu.

Základnou bunkou revolúcie Váh

Marek Vrbovský bol študent šalianskeho gymnázia. V čase revolúcie mal 18 rokov. O udalostiach zo 16. a 17. novembra 1989 intenzívne diskutoval najmä s priateľmi v Divadelnom súbore Váh, ktorý pôsobil vo večianskom dome kultúry. Práve tu sa „zapálil" pre myšlienky Nežnej revolúcie.

„Vzápätí sme sa začali organizovať aj na gymnáziu. Dali sme sa dohromady ja, Valentín Kozaňák a Ivan Vulev. Pochopili sme, že sa niečo dôležité udialo. Videli sme, akým smerom sa uberá svet a kam sa rútime my. Tušili sme, že môžeme v spoločnosti dosiahnuť zmenu. Chceli sme to nejakou formou dať najavo. Zvolali sme preto študentov do auly gymnázia. Povedali sme si, že nemôžeme stáť mimo diania. Chceli sme zvoliť nejakú formu protestu. Veľa ľudí ale vtedy ešte nechápalo, že sme súčasťou vážnej spoločenskej zmeny. Čo sa týka učiteľov, tak väčšina z nich bola neutrálna. Nikto z nich sa ale nepostavil proti našej iniciatíve. Vedeli, že to je nevratný dej," ***hovorí Marek Vrbovský.***

Zo strany občianskych aktivít Občianske fórum a Verejnosť proti násiliu v tom čase prišla výzva na generálny štrajk. V celom Československu chceli dvojhodinovým štrajkom protestovať proti kozmetickým zmenám vo vedení štátostrany. Ďalším cieľom štrajku bolo zrušenie ústavného článku č.4 o vedúcej úlohe komunistickej strany v spoločnosti a vypísanie demokratických volieb.

Boli to práve študenti gymnázia, ktorí na seba prevzali zodpovednosť a v Šali zorganizovali verejné protestné zhromaždenie. Bol 27. november 1989, 12:00h, deň generálneho štrajku. Gymnazisti sa postavili na balkón domu kultúry a verejne deklarovali svoje postoje.

Študenti šalianskeho gymnázia počas generálneho štrajku 27.11.1989 na balkóne DK. Vľavo Marek Vrbovský, vpravo Valentín Kozaňák. Foto Matej Oravec.

Mestská kronika uvádza, že študenti boli kontrolovaní miestnymi orgánmi KSČ, SZM a krajskými školskými inšpektormi z Bratislavy. Je v nej uvedené aj to, že na balkóne estrádnej sály vystúpili takmer dve desiatky rečníkov z rôznych organizácií. Všetci ostro odsúdili komunistický režim a žiadali okamžité odstúpenie predstaviteľov vládnucej strany. *„Pamätám si jeden obraz z balkóna estrádnej sály. Dolu stáli najvyšší funkcionári mestského národného výboru a hrdo čakali na to, že budú odpovedať na otázky. Tie ale neprišli,“* tvrdí Marek Vrbovský. *„Nešlo nám o to, aby sme sa uliali zo školy. Mali sme jasný cieľ,“* dodáva. Napriek neistej dobe strach nemal. Opatrnejší boli podľa jeho slov ľudia, ktorí zažili udalosti v roku 1968. On a ďalší študenti prežívali veľkú euforiu, i keď zo začiatku sami netušili, aký to bude mať koniec. *„Základná bunka revolúcie v Šali bol jednoznačne Divadelný súbor Váh. Tam boli ľudia, ktorí si hneď od začiatku uvedomovali, o čo v spoločnosti ide. Základňu sme mali u Alenky Demkovej. Oproti rovesníkom som mal asi výhodu, že som mal okolo seba takýchto ľudí,“* dodáva Marek Vrbovský. S úsmevom na tvári spomína aj na to, ako jedného večera vyskočil z okna svojej izby, aby mohol ísť s kamarátmi lepiť po meste plagáty.

Vznik MNI

Šaľa sa do dejín revolúcie zapísala aj vznikom Maďarskej nezávislej iniciatívy (MNI). Viaže sa k dátumu 18. novembra 1989. Po ukončení oslavy Lajosa Tótha v hoteli Centrál sa účastníci rozdelili. Jedna časť odišla domov, druhá časť sa premiestnila diskutovať do hotelových izieb. Ostatní sa zišli v byte Karola Tótha, kde reagovali na správu o zásahu na Národnej triede vyhlásením a vznikom Maďarskej nezávislej iniciatívy. Základnou hodnotou iniciatívy bola sloboda indivídua, tolerancia a solidarita. MNI vznikla o deň skôr ako VPN.

„Bola prvým politickým hnutím stojacim proti komunistickému režimu počas Nežnej revolúcie. Medzi jej členmi boli zástupcovia disidentov z maďarskej menšiny. Iniciatíva reprezentovala časť maďarskej menšiny na Slovensku a počas revolučných zmien aj v predvolebnom období úzko spolupracovala s hnutím Verejnosť proti násiliu. Jej hlavnými protagonistami boli László Szigeti, Lajos Grendel a Péter Hunčík,“ uvádza Ústav pamäti národa. Kandidáti iniciatívy išli do prvých slobodných parlamentných volieb na kandidátke VPN.

Mimoriadne zasadnutie Rady Mestského národného výboru a Mestského výboru KSS Šaľa, 25. novembra 1989

Medzi dobovými archívnymi dokumentmi sú aj zápisnice z mimoriadnych rokovaní mestských i straníckych orgánov. Týždeň po brutálnom zákroku silových zložiek v Prahe sa mestskí funkcionári v diskusii snažili nájsť východisko zo vzniknutej situácie v meste. Napríklad tajomník okresného národného výboru hovoril o nutnosti prehĺbenia jednoty komunistov na pracoviskách a zabráneniu ohrozenia socializmu.

Predseda Mestského výboru Socialistického zväzu mládeže v Šali opisoval situáciu na školách takto:
„Najbúrlivejšia je na gymnáziu. Na základe rezolúcie III.A sa prijala výzva. Odsúdili zákrok policajtov, žiadajú úpravu školskej osnovy, riešiť ekologické problémy v meste. Prislúbili, že v pondelok budú dve hodiny brigádovať. Ale to, čo sa upokojilo vo štvrtok, v piatok sa zostrilo, lebo celé gymnázium bolo počas vyučovania zamknuté. Študenti žiadajú diskusiu so zástupcami mesta. Študenti majú všetko skôr, ako sú letáky, výzvy, než my“.

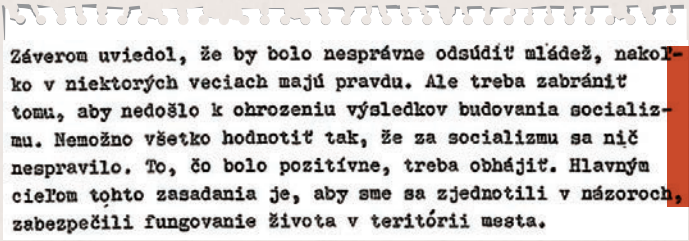
Záverom uviedol, že by bolo nesprávne odsúdiť mládež, nakoľko v niektorých veciach majú pravdu. Ale treba zabrániť tomu, aby nedošlo k ohrozeniu výsledkov budovania socializmu. Nemožno všetko hodnotiť tak, že za socializmu sa nič nespravilo. To, čo bolo pozitívne, treba obhájiť. Hlavným cieľom tohto zasadania je, aby sme sa zjednotili v názoroch, zabezpečili fungovanie života v teritórii mesta.

Ukážka zo zápisnice z mimoriadneho zasadnutia Rady Mestského národného výboru a Mestského výboru KSS, 25.novembra 1989

V diskusii mimoriadneho zasadnutia odznelo podľa zápisnice viacero príspevkov, ktoré jasne dokladujú to, že niektorí vtedajší funkcionári chceli zachraňovať socializmus. Jeden z členov OV KSS argumentoval takto: *„Veľká chyba je to, že stredoškolskí a vysokoškolskí učitelia nie sú pripravení na to, aby zachránili socializmus, nedokážu vysvetliť žiakom socialistické zriadenie. Treba oprášiť dokumenty – poučenie z krízového obdobia.“*

V diskusii odznelo viacero názorov. Tu sú niektoré z nich:

- „Študenti nie sú sprostí, len kto pôjde k nim na diskusiu, nebude vedieť na všetko zodpovedať. Mali by sme ísť na čelo a štrajk zmeniť na manifestáciu."
- „Bude potrebné pondelok hneď ráno ísť do škôl, aby sme zachránili to, čo ešte môžeme. Teraz už nie je čas analyzovať chyby."
- „Musíme sa pripraviť na štrajk, lebo novému vedeniu ľudia neveria. Tí istí ľudia zvolili nové predsedníctvo, ktorí zvolili staré."
- „Dnes už nejde vôbec o mládež, ale ide o tvrdý politický boj medzi stranou a opozíciou."
- „Máme všetko v rukách – silu i rozum. Západná tlač sa všetko dozvie skôr než my. Stačí niektorých hore podplatiť. I keď v ústavnom zákone nebude vedúca úloha strany, prácou by sme to mali dokázať."
- „Mladí sa obrátili proti strane, i keď nepoznajú stranu. A tí by nás mali poúčať?"

Prerušili ples

Ďalším aktívnym študentom na gymnáziu bol **Valentín Kozaňák.** V čase revolúcie mal 18 rokov. *„Boli sme maturanti a správu o pražských udalostiach nám do školy prišiel zvestovať jeden z vysokoškolákov. Opísal nám, ako policajti zbili študentov na Národnej triede. Hovoril o tom, že by sme ich mali podporiť,"* spomína. Aj on bol v tom čase súčasťou ochotníckeho divadla Váh, kde sa o udalostiach intenzívne rozprávali.

Študenti šalianskeho gymnázia. Valentín Kozaňák so štátnou vlajkou. Foto Matej Oravec.

„Keď sme sa vracali z prvej demonštrácie v Bratislave spolu s Marekom Vrbovským, Alenkou Demkovou a Mirom Bégerom, zastavili sme sa na plese poľovníkov v šalianskom dome kultúry. Prerušili sme zábavu, účastníkom sme povedali,čo sa v Bratislave odohralo a predniesli sme požiadavky študentov,"

hovorí Valentín Kozaňák

„Následne sme v škole zorganizovali štrajkový výbor a prerušili vyučovanie," dodáva. Spolu s inými študentmi roznášal letáky, vyrábal trikolóry a iné symboly revolúcie. Patril medzi zakladajúcich členov VPN v Šali. Turbulentná doba a spoločenské zmeny prinášali aj rôzne paradoxné situácie. *„Keď už bolo isté, že revolúcia sa nezvrtne späť, začali sa do VPN tlačiť bývalé štruktúry, ktorým išlo najmä o ich profit. A to bol aj začiatok roztržiek. Nakoniec sme s Marekom Vrbovským odtiaľ odišli a aj vystúpili z VPN. Zrazu sa všetko menilo iným smerom, ako sme si my študenti vtedy priali,"* dodáva.

Generálny štrajk

27. novembra 1989 sa v celom Československu uskutočnil dvojhodinový generálny štrajk. Ľudia sa postavili za požiadavky študentov a občianskych iniciatív.

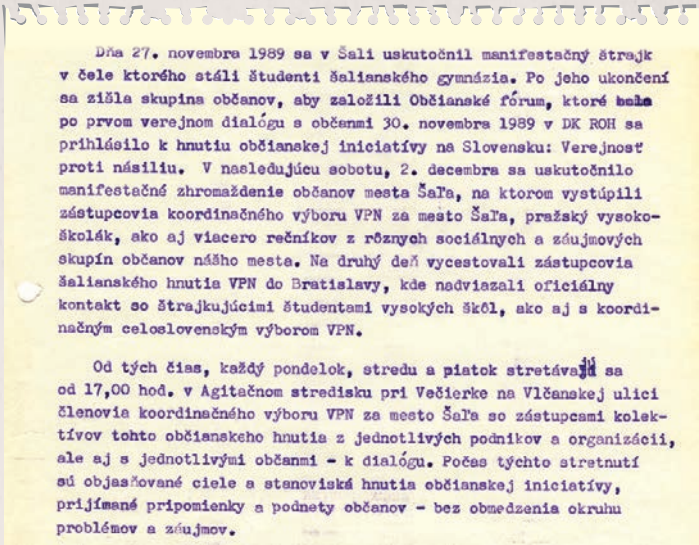

Dňa 27. novembra 1989 sa v Šali uskutočnil manifestačný štrajk v čele ktorého stáli študenti šaliansḱého gymnázia. Po jeho ukončení sa zišla skupina občanov, aby založili Občianské fórum, ktoré bolo po prvom verejnom dialógu s občanmi 30. novembra 1989 v DK ROH sa prihlásilo k hnutiu občianskej iniciatívy na Slovensku: Verejnosť proti násiliu. V nasledujúcu sobotu, 2. decembra sa uskutočnilo manifestačné zhromaždenie občanov mesta Šaľa, na ktorom vystúpili zástupcovia koordinačného výboru VPN za mesto Šaľa, pražský vysokoškolák, ako aj viacero rečníkov z rôznych sociálnych a záujmových skupín občanov nášho mesta. Na druhý deň vycestovali zástupcovia šaliansḱého hnutia VPN do Bratislavy, kde nadviazali oficiálny kontakt so štrajkujúcimi študentami vysokých škôl, ako aj s koordinačným celoslovenským výborom VPN.

Od tých čias, každý pondelok, stredu a piatok stretávajú sa od 17,00 hod. v Agitačnom stredisku pri Večierke na Vlčanskej ulici členovia koordinačného výboru VPN za mesto Šaľa so zástupcami kolektívov tohto občianskeho hnutia z jednotlivých podnikov a organizácii, ale aj s jednotlivými občanmi - k dialógu. Počas týchto stretnutí sú objasňované ciele a stanoviská hnutia občianskej iniciatívy, prijímané pripomienky a podnety občanov - bez obmedzenia okruhu problémov a záujmov.

Sprevádzali ho mohutné demonštrácie, na ktorých občania požadovali koniec vlády jednej strany, zrušenie ústavou garantovanej vedúcej úlohy komunistickej strany, slobodné voľby a odstúpenie Gustáva Husáka z úradu prezidenta. Nebolo tomu inak ani v Šali.

„V deň ohlásenia generálneho štrajku sa stretlo medzi dvanástou a trinástou hodinou na priestranstve pri Dome kultúry ROH Chemik v Šali do štyritisíc mladých i starších obyvateľov mesta. Štrajk sa uskutočnil na podnet študentov gymnázia v Šali, ktorí si založili koordinačný výbor. Pri mikrofóne sa striedali zástupcovia mladšej i staršej generácie, ktorí hovorili za seba i za kolektívy, kde pracujú. S požiadavkami, ktoré sa stotožňujú s vyhlásením bratislavských vysokoškolákov, vystúpili gymnazisti Peter Herceg, Marek Vrbovský, Valo Kozaňák a Beáta Alakszová.“ – ***týždenník Víťazná cesta, 7.12.1989.***

Otec, poď nám pomôcť!

Jednou z najvýraznejších tvárí revolúcie v Šali bol **Jozef Kozaňák.** V roku 1989 mal 50 rokov. *„Z okna izby našej obývačky, kde som sedel a pozeral prenos z Prahy, som videl kultúrny dom a hromadu ľudí na výstupnom mostíku do estrádnej sály. Stáli tam študenti so zástavou a nápisom Za socializmus s ľudskou tvárou. Oddychoval som. Ani som nevnímal, že sa niečo deje, lebo som si nikdy nemyslel, že to zájde až tak ďaleko. Nepredpokladal som, že by sa perestrojka a glasnosť zmenili v niečo iné. Večer však za mnou prišiel syn aj so spolužiakom Marekom Vrbovským. Boli štvrtáci na gymnáziu. Otec, poď nám pomôcť! Vyvolali sme štrajk gymnazistov Šale. Ty sa v politike vyznáš lepšie ako my. Vyvolali sme nespokojnosť, no ďalej by si sa na to mal pozrieť ty,“* opisuje udalosti z 27. novembra 1989 Jozef Kozaňák vo svojej knihe Aréna života (2018).

Zápis v mestskej kronike o udalostiach z roku 1989 je o niečo obsiahlejší ako o okupácii vojskami Varšavskej zmluvy z roku 1968. Generálny štrajk pri DK zaznamenáva takto: *„Na balkóne vystúpilo 18 rečníkov z rôznych organizácií nášho mesta. Títo vo svojich vystúpeniach ostro odsúdili nazhromaždené nedostatky zapríčinené komunistickým režimom a žiadali okamžité odstúpenie ich predstaviteľov. I keď úroveň jednotlivých vystúpení nemožno rovnako kladne hodnotiť, predsa u väčšiny vystupujúcich prevládal jasný cieľ odsúdiť doterajší režim neslobody na konkrétnych miestnych príkladoch zo života našich občanov. Zaujímavé bolo, že tohto mítingu sa zúčastnili aj okresní a miestni činitelia KSČ, ktorí však neboli schopní zaujať verejne žiadne stanovisko.“* – kronika Mesta Šaľa, 1989, strana 335. Bokom udalostí nezostali ani zamestnanci Dusla, ktorí sa počas generálneho štrajku zišli pred hlavnou vstupnou bránou.

„Pracujúci sa zišli pred hlavnou bránou podniku a formou verejného zhromaždenia dve hodiny diskutovali. Krátko pred štrnástou hodinou bolo verejne prednesené stanovisko verejného zhromaždenia – prijaté súhlasným potleskom a podpismi 1681 pracujúcich. Manifestačný generálny štrajk k súčasným celospoločenským udalostiam bol otvorený a skončený spustením podnikových sirén, počas jednej minúty a spevom Československej hymny.“

– týždenník Hlas Dusla, 7.12.1989

Založenie Občianskeho fóra v Šali

Po generálnom štrajku bolo avizované ďalšie stretnutie občanov v Dome pionierov a mládeže (dnes CVČ). Zišlo sa tam niekoľko desiatok Šaľanov. Študenti Valentín Kozaňák a Marek Vrbovský hovorili o tom, že štvrtáci gymnázia sa pripojili ku generálnemu štrajku a že chcú v Šali založiť Občianske fórum. Vystúpil aj Jozef Kozaňák. O týchto okamihoch píše aj vo svojej knihe: *„Je nepísaným pravidlom, že v spoločnosti ľudí, ktorí sa nepoznajú, alebo poznajú len málo, sa stáva vedúcim ten, kto dokáže niečo ucelene povedať, takže to má hlavu aj pätu a dá sa s jeho rečami súhlasiť. Podarilo sa mi stať sa nevoleným hovorcom celého tohto novovzniknutého hnutia v Šali, ktoré malo prispieť k pádu komunizmu. Podpísali sme zápisnicu. Mimochodom, mám aj zakladajúci listinu členov Občianskeho fóra. Po zaslaní zápisnice do centra v Bratislave sa nám stadiaľ ozvali, že sa budeme namiesto Občianskeho fóra, ktoré mali Česi, volať Hnutie Verejnosť proti násiliu (VPN). Boli sme štyria zakladatelia: môj syn, Marek Vrbovský, doktor Nemes a ja. Peter Nemes bol veterinár. Mal zdravé protikomunistické názory a dosť sa v situácii orientoval. Preto som si myslel, že by mohol byť členom skupiny a jej hovorcom. Potom sme sa rozišli. Všetci, ale najmä pracovníci mestského národného výboru boli veľmi vystrašení,“* uvádza v Aréne života (2018).

Stanovisko OF Šaľa

STANOVISKO OBČIANSKEHO FÓRA MESTA ŠAĽA

My, účastníci ľudového zhromaždenia, sme dňom 27. novembra 1989, po manifestačnom štrajku študentov a ostatných občanov mesta Šaľa, založili Občianske fórum mesta Šaľa. Na základe návrhov z vystúpení občanov, predkladáme naše stanovisko a ~~požadujeme~~: požiadavky:

1. Občianske fórum plne podporuje študentov
2. Plne podporujeme Programové ciele Občianskeho fóra, uverejnené dňa 28. 11. 1989.
3. Pripájame sa k výzve iniciatívy: Verejnosť proti násiliu a žiadame jej urýchlenú realizáciu v plnom rozsahu.
4. Žiadame zrušiť neoprávnené výsady pre všetky skupiny obyvateľstva.
5. V zmysle toho, že vedúca úloha KSČ sa v blízkej budúcnosti zruší, žiadame o ukončenie zasahovania OV KSS Galanta do všetkých záležitostí mimo nej.
6. Vyjadrujeme nespokojnosť s ďalším pretrvávaním občana Ivana Knoteka v stranických funkciách.
7. Na podporu predloženého stanoviska sa uskutoční dňa 2. 12. 1989 o 10,00 hod. manifestačné zhromaždenie v priestoroch pred budovou Domu kultúry ROH Chemik Šaľa.

Šaľa, 28. 11. 1989

Občianske fórum

Poznámka:

Občianske fórum pracuje dočasne v priestoroch Domu pionierov a mládeže Šaľa na Zápotockého ulici č. 12. Prípravný výbor zasadá od 16,00 hod.

Voláme všetkých čestných občanov, ktorí súhlasia s Programovými cieľmi Občianskeho fóra, aby nás podporili a rozšírili naše rady.

Zrod občianskej iniciatívy dokumentuje *„Stanovisko Občianskeho fóra mesta Šaľa“* z 28.11.1989.

„Basista, alkoholik, žena s pochybnou minulosťou“ a zadržaní študenti

Mimoriadne zasadnutie Rady Mestského národného výboru Šaľa, 28. novembra 1989 *(deň po generálnom štrajku)*

Mimoriadnu schôdzu viedol predseda MsNV František Lisý. Uviedol, že je hlboká kríza v strane, funkcionárska elita sa podľa neho odtrhla od ľudových más. *„Rada sa zišla, aby zaujala nejaké spoločné stanovisko. Nemôžeme čakať na vyššie orgány, ktoré spia, musíme sa my rozhodnúť,“* uvádza zápisnica. Národný výbor, podľa dokumentu, rozhodol organizačne zabezpečiť pondelňajšiu manifestáciu *(generálny štrajk 27.11.1989, poznámka autora).*

„Lenže na tribúne vystúpili takí ľudia, ktorí si chceli vyrovnať osobné účty, basista, alkoholik, žena s pochybnou minulosťou. Tak sa nečudujme, že sa to tak skončilo. Zatiaľ vykrikujú na orgány ústredného výboru, lenže prídu na rad krajské, okresné aj mestské orgány,“ ***uvádza oficiálny zápis***

Situácia je taká, že my sa nemáme za čo hanbiť, my sme pre mesto niečo urobili. Bojovali sme za svoju pravdu, lenže nikto nás hore nepočúval. Mali by sme obhájiť naše výdobytky, čo sme urobili pre mesto, pre mládež. Lenže kde prevláda davová psychóza, ťažko hovoriť, funkcionárovi nedajú slovo. Máme morálne právo na to, povedať, čo sme spravili.

Výňatok zo zápisnice Mimoriadneho zasadnutia rady MsNV, 28.11.1989

V dokumente je spomenutá aj ďalšia zaujímavosť. Predseda MsNV uviedol, že počas generálneho štrajku verejne vystúpila aj Iveta Kupcová , ktorá sa svojím prejavom dotkla funkcionárov národného výboru. Tvrdila, že na ich príkaz Verejná bezpečnosť (VB) zadržala 5 študentov za lepenie plagátov. Náčelník VB mal predsedovi MsNV povedať, že boli zadržaní, pretože nemali pri sebe občianske preukazy.

Dialóg

28. november 1989 bol pre šalianskych aktivistov dôležitý. Uskutočnil sa dialóg s predstaviteľmi mesta, v ktorom odznelo množstvo pripomienok a otázok k práci MsNV i k jeho funkcionárom. Podľa mestskej kroniky však odpovede väčšinu zúčastnených neuspokojili.

30. novembra 1989 sa v dome kultúry uskutočnil verejný dialóg s občanmi. Zvolalo ho novovzniknuté Občianske fórum, ktoré sa prihlásilo k aktivitám hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN). Zastupovali ho Jozef Kozaňák, Alexander Sedlák, Peter Nemes, Ladislav Katona, Mária Czelláriková, Ján Vicena a zástupca študentov. Na druhý deň nadviazali zástupcovia šalianskeho hnutia VPN kontakty v bratislavskej centrále. *„Pridelili nás k Petrovi Tatárovi, ktorý mal na starosti našu oblasť,“* uvádza vo svojej knihe Jozef Kozaňák.

Stretnutia v Koordinačnom centre VPN

Peter Tatár je jedným zo zakladajúcich členov hnutia Verejnosť proti násiliu, bol členom Koordinačného centra VPN. V republike patril medzi najdôležitejšie tváre revolúcie. Je spájaný aj s aktivitami v našom meste. Do centrály VPN chodili na konzultácie aktivisti z celého Slovenska.

Aj zo Šale. Podľa slov Petra Tatára išlo v počiatkoch najmä o organizačnú, metodickú i propagačnú pomoc. Neskôr to boli témy, ktoré boli spájané s chodom samosprávy. Najmä kooptovanie nových členov za VPN do vtedajších mestských národných výborov. Podstatnou bola aj príprava na prvé slobodné voľby.

„Bolo skvelé, že sa Šala do revolučných aktivít zapojila takmer hneď. Pamätám si na Ivana Braníka, Evu Pribišovú, Jozefa Kozaňáka i Lajosa Tótha. Keď hovoríme o Šali, nesmieme zabudnúť ani na Karola Tótha, ktorý bol spoluzakladateľom Maďarskej nezávislej iniciatívy. Silná skupina aktivistov bola aj v Trnovci nad Váhom. V tejto súvislosti si spomínam aj na ekologické problémy, ktoré sa vtedy riešili v súvislosti s Duslom,“

tvrdí Peter Tatár.

Protestné zhromaždenie 2. decembra 1989

Pohľad na zhromaždenie 2.12.1989. Foto Milan Pospíš.

„V sobotu, 2. decembra 1989 sa uskutočnilo manifestačné zhromaždenie občanov mesta, na ktorom vystúpili zástupcovia výboru VPN, pražský vysokoškolák a viacero rečníkov z rôznych sociálnych a záujmových skupín obyvateľstva. Na druhý deň vycestovali zástupcovia VPN do Bratislavy, kde nadviazali oficiálne kontakty s koordinačným výborom celoslovenského VPN,“

uvádza kronika.

Ako to bolo so zadržanými študentmi?

Na zhromaždení, ktoré sa konalo 2.12.1989 pri dome kultúry, k vyššie uvedenej udalosti vystúpil jeden zo spomínaných študentov. *„Ja a moji piati priatelia sme boli 24.11.1989 zadržaní príslušníkmi VB, keď sme vylepovali plagáty. Dozvedel som sa, že príslušníci sa ohradili tým, že nás zadržali preto, že sme nemali pri sebe občianske preukazy. Je síce pravda, že zo šiestich sme mali preukazy iba traja, avšak podľa mňa to nebol ten pravý dôvod. Dôkaz toho, že tie letáky sme naozaj lepili, je doklad, ktorý mi vydali sami príslušníci VB. Je to zoznam plagátov, ktoré mi zobrali: jeden kus plagát s obsahom študentskej výzvy k robotníkom a roľníkom, jeden kus plagát s obsahom vyhlásenia radových komunistov, jeden kus plagát s obsahom vyhlásenia priateľom občanom, dva kusy plagát s obsahom vyhlásenia slovenských vysokoškolských študentov, jeden kus lepidla kanagon v tube,“* vysvetlil vysokoškolák Ján.

Po ňom na balkón vystúpila aj Iveta Kupcová, ktorá mala svojím tvrdením počas generálneho štrajku uraziť funkcionárov MsNV.

„Na tomto fóre vystupujem len preto, lebo v utorok ma telefonicky upozornili funkcionári mestského národného výboru, že žiadajú odo mňa ospravedlnenie za to, čo som tu povedala. Ja si myslím, že najlepším nie ospravedlnením, ale vyjadrením pravdy bol ten študent, ktorý stál pred vami.“

Text je prepísaný z autentického videozáznamu.

Na niektorých dav pískal

Milan Pospiš fotografoval zrejme jedno z najmasovejších protestných zhromaždení obyvateľov Šale. V čase Nežnej revolúcie mal 42 rokov. Jeho zábery z roku 1989 sú dôležitou súčasťou tohto dokumentu.

„Bol som členom fotoklubu a nikto sa do fotografovania týchto podujatí veľmi nehrnul. Doba bola ešte neistá. Svoju rolu mohol zohrať aj strach o fotoaparát. Nebolo možné odhadnúť, či sa v dave nenachádza niekto, komu sa to nebude páčiť. Na betónovom poloblúku navyše stál človek s kamerou. Ťažko bolo odhadnúť, čo si kto v dave naozaj myslí. Určite sa tam našli aj takí, ktorí mali pochybnosti o tom, že na aké účely ich niekto monitoruje.“

hovorí Milan Pospiš.

Bola sobota, 2. decembra 1989. Dopoludnia prišlo do parku pri dome kultúry odhadom 1500 až 2000 Šaľanov. *„Ľudia neboli zvyknutí na to, že sa takto môžu stretávať, bez toho, aby im to niekto prikázal. Najskôr sa zhromažďovali mladší, potom starší. Niektorí mali aj obavy. To bolo na tú dobu prirodzené. Míting moderoval študent Marek Vrbovský. Najviac rozprával Jozef Kozaňák. K mikrofónu sa postavili ale viacerí rečníci. Na niektorých dav pískal, väčšina však zožala potlesk,“* dodáva.

Pohľad na zhromaždenie 2.12.1989. Foto Milan Pospiš.

Stretnutie podľa neho trvalo približne hodinu, hodinu a pol. Pre celkový záber zhromaždenia vyšiel aj na balkón, odkiaľ atmosféru vnímal o niečo inakšie ako zdola. *„Videl som mladých ľudí zavinutých v štátnych vlajkách, uchvátila ma eufória a nadšenie,“* dodáva. Okrem mítingu pri dome kultúry fotograficky zaznamenal aj niekoľko fragmentov zo stretnutí občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu. *„Boli to verejné zhromaždenia VPN, kde sa volil výbor. Bolo ich niekoľko. Stretávali sa v estrádnej sále, aj v kinosále. V tej dobe sa tam diskutovalo o občianskych problémoch, spisovali sa petície, čo sa ľuďom páči a čo nie,“* objasňuje Milan Pospiš.

Šanca na zmenu

Veterinár **Peter Nemes** bol jednou z hlavných tvárí revolučných dní v Šali. Patril medzi štyroch zakladajúcich členov občianskej iniciatívy VPN v Šali. V čase revolúcie mal 38 rokov. *“K angažovanosti ma motivovala šanca na zmenu režimu. Mal som potrebu aktívne vyjadrovať svoje postoje,“* hovorí po troch dekádach. 2. decembra 1989 sa aj on postavil na balkón estrádnej sály, kde čítal požiadavky občanov.

“Vyslovujeme plnú podporu študentom v ich oprávnených požiadavkách. Vyslovujeme súhlas a podporu programovému vyhláseniu občianskej iniciatívy Verejnosť proti násiliu vo všetkých jeho bodoch. Žiadame znárodniť neoprávnene nadobudnutý majetok KSČ. Žiadame vylúčiť zo závodov činnosť všetkých politických strán. Na pracovisku sa má pracovať, nie politizovať. Sme proti zasahovaniu vedúcich činiteľov Komunistickej strany Slovenska do verejného života a zastrašovaniu obyvateľov. Podporujeme myšlienku návrhu udelenia Nobelovej ceny študentskému hnutiu v Československu. Slováci a Maďari, žime spolu lepšie ako doteraz!”
V tej dobe ešte nebolo jasné, ako sa situácia vyvinie. Svojím spôsobom bola odvaha povedať svoj názor nahlas. *“Bol som optimista, ale zamýšľal som sa aj nad tým, či sa revolúcia nezvrtne a neskončíme za mrežami,“* dodáva Peter Nemes.

Videozáznam zo zhromaždenia

Okrem autentických fotografií existuje z protestného zhromaždenia z 2. decembra 1989 aj videozáznam. Nasnímal ho **Dušan Záhradník**, ktorý mal v čase revolúcie 33 rokov. Asi päťdesiatminútové video dokumentuje prejavy niektorých rečníkov, atmosféru zhromaždenia a reakcie davu. *"Na to, že by sa mohla revolučná vlna zvrátiť, som nemyslel. Zmena prichádzala na Slovensko z Prahy a tam už prebiehali mohutné demonštrácie, preto som strach nemal,"* hovorí autor videozáznamu. Udalosti v Šali sa rozhodol zachytiť z betónového poloblúku, ktorý je základom súčasného Pamätníka 17. novembra. Práve odtiaľ mal výborný výhľad na rečníkov i na ľudí v dave.

Na betónovom poloblúku stál s kamerou Dušan Záhradník.
Foto Milan Pospiš.

„V tom čase som mal starosti s chrbticou. Až začiatkom decembra som bol ako tak v poriadku. Na ten múr som vyliezol, aj keď s problémami. Bol som v neskutočnej eufórii,"

dopĺňa Dušan Záhradník.

Počas protestného zhromaždenia sa na balkóne estrádnej sály vystriedalo viacero rečníkov. Študenti, robotníci, ale i lekári či učitelia. Ľudia v dave dávali najavo svoje postoje.
„Rečník, ktorý hovoril k veci, tomu tlieskali a kričali: to je ono! Boli však i takí, ktorí si vypočuli piskot. Zišli sa tam všetky generácie, vrátane mamičiek s kočíkmi. Nikto nepredpokladal, že by to stretnutie malo mať dramatický priebeh, že by ho narušila vtedajšia moc. Pri dome kultúry sa stretli ľudia, ktorým nebol osud republiky ľahostajný,“ dodáva. Vtedajší zástupcovia moci na zhromaždení 2. decembra 1989 nevystupovali.

Zostrih zhromaždenia z 2.12.1989 si môžete pozrieť ak smartfónom odčítate QR kód

“Niektorí funkcionári začali byť aktívni, až keď vznikali nové politické subjekty. Nové verejné funkcie si chytili už pár mesiacov po revolúcii. Z toho som bol sklamaný a nevedel som sa s tým zmieriť,“ dodáva. V súvislosti s novembrovými a následnými udalosťami rád spomína na Alexandra Dubčeka.
“Bol som zapálený za jeho myšlienky. Zapôsobila na mňa jeho návšteva v Dusle, niekedy na jar roku 1990. Vystúpil z auta, ľuďom podával ruky, na improvizovanom pódiu potom rečnil. Bol to skúsený a charizmatický politik,“ tvrdí Dušan Záhradník.

Bola to dobrá doba

Lekárka **Mária Czelláriková** bola takisto výraznou tvárou občianskej iniciatívy VPN v Šali. Mala vtedy 37 rokov. Pri spomienkach na novembrové udalosti nezabúda ani na oslavu narodenín šalianskeho učiteľa a aktivistu Lajosa Tótha.
„Mesiac pred 17. novembrom mi priniesol pozvánku na svoje päťdesiatiny. Podával mi ju a pod ňou mi ukázal ešte jednu, kde bol aj zoznam dôverných hostí. Bolo z neho jasné, že to bude mať aj politický rozmer. Načasované to bolo dobre, oslava sa konala v sobotu 18. novembra 1989 v hoteli Centrál. Doma ma varovali manžel i svokra, že niečo sa môže zomlieť,“ opisuje Mária Czelláriková.

Na tej oslave som sa však cítila veľmi dobre, uvoľnene. Už vtedy prichádzali prvé chýry o udalostiach v Prahe. To bol pre nás jeden z impulzov. Keď som odtiaľ odchádzala, pýtala som sa Lajosa, že kto je tamten fešák vo vestibule? A on mi odpovedal: Marika, to je ten, čo nás odpočúva. Neskôr sme s Lajosom Tóthom chodili po dedinách, stretávali sme sa s tamojšími obyvateľmi, rozprávali sme sa o udalostiach, ktoré hýbali spoločnosťou. Chodila som s ním ako miništrant. Pamätám si stretnutia v Jelke, v Královom Brode, v Seliciach a v iných obciach. Spoznala som veľa dobrých ľudí. Išli sme na hodinu, vrátili sme sa o tri, štyri. Bola to dobrá doba,“

spomína Mária Czelláriková.

Mária Czelláriková s Jozefom Kozaňákom a Petrom Nemesom na stretnutí VPN. Autor fotografie neznámy.

Na režim pred rokom 1989 dobré spomienky nemá. Ako sama tvrdí, prekážalo jej najmä kádrovanie. Bez členstva v komunistickej strane bol človek odstavený na druhú koľaj. Aj preto bola medzi prvými, čo sa aktívne angažovali.

Za Šaľu bola delegovaná na prvý snem VPN, ktorý sa konal v januári 1990 v bratislavskom Dome odborov (dnešný Istropolis). Neskôr sa dostala na kandidátnu listinu do prvých slobodných parlamentných volieb za Maďarskú nezávislú iniciatívu. *„Dali ma na 28. miesto, ale ja som to v tom období vzdala, pretože som to už vnímala ako boj o korytá. Občianske hnutie sa začalo deliť na rôzne frakcie. To bolo niekedy v marci 1990. Mne bola sympatická úvodná eufória a nadšenie ľudí v tej dobe. Niekedy sme si dokonca iba tak zaspievali štátnu hymnu, na znak spolupatričnosti,“* dodáva. Rada spomína aj na verejné stretnutia s občanmi Šale. Pravidelne sa ich zúčastňovala, i keď na niektoré okamihy z minulosti má zmiešané pocity dodnes. *„Stalo sa však aj to, že človek, ktorý bol angažovaný, na druhý deň vynášal informácie na národný výbor. To bolo pre mňa osobné sklamanie. Neboli sme dôslední, to bola v tej dobe naša chyba,“* tvrdí Mária Czelláriková.

Médiá

V tom čase vychádzal v meste kultúrno - spoločenský mesačník **Slovo Šaľanom**, ktorý vydával mestský národný výbor. V Dusle vychádzal podnikový týždenník **Hlas Dusla**, ktorý bol orgánom Celozávodného výboru KSS. Okrem toho mali možnosť Šaľania čítať aj okresný týždenník **Víťazná cesta**. Jeho vydavateľom bol Okresný výbor komunistickej strany Slovenska a Okresný národný výbor v Galante.
Každé z týchto periodík sa k novembrovým udalostiam postavilo rôzne. Hlas Dusla informoval v podstate iba o generálnom štrajku a mítingu z 2.12.1989. Vo svojej hlavičke ešte 7.12.1989 uvádzal slogan „Proletári všetkých krajín, spojte sa!“ Neskôr zaujal stanovisko, že o spoločenskom dianí informovať nebude (14.12.1989), keďže ide podnikové a hospodárske noviny. Z decembrového vydania Slova Šaľanom roku 1989 mohol mať čitateľ pocit, akoby revolúcia Šaľu obišla.

Fotografiu z generálneho štrajku uverejnili na titulnej strane až na začiatku roka 1990. V prvom januárovom vydaní toho roku predseda MsNV písal síce o obrodenej, ale stále socialistickej samospráve, čo už zrejme nekorešpondovalo s dobou. V tom istom čísle dostalo pomerne rozsiahly priestor VPN, kde prezentovalo svoje vyhlásenia a názory. Mesačník sa v neskoršom období intenzívnejšie venoval zmenám v samospráve. **Víťazná cesta** revolučné dni zachytávala z lokálnych periodík bezpochyby s najväčšou intenzitou. Opisovala nielen dianie v Šali, ale i v okolitých obciach a mestách. Napriek tomu, že proletársky slogan odstránila až v polovici decembra 1989, treba objektívne konštatovať, že spoločenské zmeny mapovala zo spomínaných lokálnych médií najadekvátnejšie.

Slovo
ŠAĽANOM

ROČNÍK IV. ČÍSLO 1. JANUÁR 1990 Cena 1,— Kčs

PF
90

Slovo Šaľanom, 1/1990, na titulke foto z generálneho štrajku. Autor Matej Oravec.

Hlas v mestskom rozhlase

Aj **Jana Kollárová Foltínová** patrila medzi zakladajúcich členov občianskej iniciatívy v Šali. Bola nielen tvárou, ale i hlasom revolúcie v meste. „Na barikády“ sa postavila medzi prvými. Mala vtedy 28 rokov.

„To, že som sa aktívne pridala k revolučnej vlne, malo súvis s tým, že som pochádzala z rodiny, kde sme mohli cestovať aj pred rokom 1989. Mala som svoj vlastný prehľad o svete. Naša krajina bola vykresľovaná ako mierumilovná, no pritom sme vyvážali zbrane do Líbye, Libanonu, Sýrie. Videla som to na vlastné oči. Keď to v novembri začalo, cítila som nádej. Mala som už dieťa a chcela som mu dopriať to, čo som ako dieťa mala ja. Nikdy som nebola členkou KSČ, aj napriek tomu, že som pracovala ako politický pracovník. Vždy som bola akčná, a preto som sa do revolučného hnutia pridala medzi prvými.“

Ako matka cítila zodpovednosť nielen za seba, ale najmä za svoje dieťa. Ako sama vraví, strach mala, no ideály boli silnejšie. *„Ľudia pociťovali možnosť zbaviť sa všetkého, čo ich v minulom režime ťažilo. Prvé stretnutia v dome kultúry boli veľmi spontánne. Dali sme dohromady organizačný výbor. Proste sme vyzvali ľudí, kto je ochotný angažovať sa. Tam sa to celé vyprofilovalo. Chodili sme vlakom do Bratislavy, kde sme sa koordinovali v ďalšom postupe. Informácie, ktoré sme dostávali, sme potom posúvali ďalej, do dedín, do škôl. Ja som mala na starosti školy,“* spomína Jana Kollárová Foltínová.
Počas bratislavských stretnutí s Jánom Budajom, Milanom Kňažkom či Fedorom Gálom hovorili aj o strategických veciach. Hlavne o prípravách na slobodné voľby. *„Bavili sme sa veľa o samotnom manažmente Nežnej revolúcie, aby bola pokojná. Nikto nechcel násilie. Aby sme skrátka ľudí dokázali udržať v pokoji.“* Na komunikáciu s funkcionármi bývalého mestského národného výboru nemá žiadne negatívne spomienky. Bola to práve ona, kto chodil hlásiť do mestského rozhlasu výzvy a pozvánky na stretnutia.

„Dali mi kľúče a mohla som vysielať. Nikto nado mnou nestál. V podstate som mohla povedať, čo som chcela. Spolupráca s mestským národným výborom bola v tomto smere veľmi dobrá, pretože, keby nechceli, tak nám to jednoducho neumožnia.“

vysvetľuje

Pomoc Rumunom

Koncom decembra 1989 sa komunistická diktatúra začala rozpadávať aj v Rumunsku. Tam však revolúcia nebola nežná ako u nás. Vtedajšia moc neváhala do protestujúcich strieľať. Vyvolalo to vlnu odporu po celom svete. Reagovali na to ľudia aj v našej krajine, Šaľu nevynímajúc. 21. decembra sa konala pred DK protestná manifestácia so sviečkami. Prítomní Šaľania vyjadrili nesúhlas voči vraždeniu nevinných a podpísali sa na maketu mapy Rumunska.

reprofoto, Slovo Šaľanom, 1/1990

Koordinačný výbor VPN v Šali vyzval obyvateľov k solidarite. Do Večierky ľudia začali nosiť šatstvo, trvanlivé potraviny, lieky. Študenti veci triedili do vriec a škatúľ. Obchod s potravinami vo Večierke bol dokonca otvorený aj po záverečnej, aby mohli Šaľania nakúpiť potraviny pre sužovaný ľud v Rumunsku. Konvoj s pomocou sa z nášho mesta pohol 23. decembra, o tretej hodine ráno. „Osádku tvorili členovia koordinačného výboru VPN a dobrovoľníci: Karol Tóth, Juraj Selecký, Štefan Rozkoš, Gabriel Morovič, Ladislav Katona, Jozef Kozaňák, Róbert Kelemen, Valo Kozaňák, František Bukovský a ďalší dvaja obyvatelia z Vlčian," uvádza príspevok vo Víťaznej ceste (4.1.1990). Pomoc smerovala do oblasti maďarsko – rumunského pohraničia. Humanitárnu pomoc Šaľania vyložili v mestečku Makó na juhu Maďarska, kde dorazili ako prví z celej vlasti. Domov sa vrátili na Štedrý deň.

„Boli to veľmi zložité a svojím spôsobom aj nebezpečné chvíle. Ešte sme sa pokúsili v Šali pred kultúrnym domom pozapaľovať sviečky na podporu maďarských občanov v Rumunsku. Lenže boli Vianoce, takže to už nikoho nezaujímalo. Tým sa vlastne aj skončila revolúcia u nich, ale aj u nás."

uvádza vo svojej knihe Aréna života (2018) Jozef Kozaňák.

Bolo to spontánne a emotívne

Ivana Braníka zastihla revolta v strednej priemyselnej škole chemickej, kde učil. Zapôsobili na neho nielen udalosti zo 17. novembra v Prahe, ale i atmosféra na protestných zhromaždeniach v Bratislave. V tom čase mal 41 rokov.
„Štrngali sme kľúčmi a nadšene tlieskali každému rečníkovi. Vtedy som si povedal, že sa do zmien zapojím aktívne aj ja, keďže som už predtým mal pravicové zmýšľanie," hovorí. V tej dobe prežíval, ako mnoho iných, eufóriu. Na niektoré okamihy má však rozporuplné spomienky. Študenti boli na škole, kde pôsobil, zo začiatku aktívni a odhodlaní podporovať zmeny. Prišiel však víkend a odišli za rodičmi domov. V pondelok sa vrátili späť, ale už bez nadšenia.

„Zrejme po rozhovoroch s rodičmi, ktorí boli členmi komunistickej strany. Na škole sa potom už iba vyčkávalo, čo bude,“ tvrdí. Bol jedným z tých, ktorí sa postavili pred mikrofón na balkóne domu kultúry počas trvania generálneho štrajku.
Patril medzi vépéenkárov, ktorí sa schádzali vo Večierke trikrát do týždňa. Vyhodnocovali tam informácie, pripravovali sa na ďalšie udalosti, formulovali vyhlásenia pre verejnosť a v neposlednom rade pripravovali voľby.

„Najskôr som stál pod tribúnou, rozhodol som sa, že vystúpim na balkón. Keď som vyšiel hore, zbadal som pred sebou dav ľudí. V tom euforickom napätí som si poriadne ani nezapamätal, čo som hovoril. Bolo to spontánne a emotívne. V ten večer bolo ešte stretnutie v Dome pionierov a mládeže. Prišiel som tam a na moje prekvapenie tam sedeli takmer samí komunisti,“
tvrdí Ivan Braník.

Jedno zo stretnutí VPN v DK. V hľadisku je aj Ivan Bránik, Jozef Javurek, Tibor Dubis a iní. Foto Milan Pospiš.

„Chodili sme do centrály VPN, kde sme sa stretávali s Kňažkom, Gálom, Tatárom, Zajacom. Informovali nás o aktuálnych udalostiach v republike. Niekedy sme sa cítili bezradní. Nemali sme skúsenosti ako ľudia, ktorí boli roky vo funkciách. Konštituovanie nových samosprávnych orgánov vznikalo na zelenej lúke. Bolo treba riešiť spoločenské a politické záležitosti. Boli ale medzi nami infiltrovaní eštébáci, ktorí odvádzali pozornosť od politických záležitostí. Niektorí boli veľmi aktívni, čím zakrývali svoje zámery,“ spomína Ivan Braník. V prvých slobodných komunálnych voľbách, v novembri 1990, bol zvolený do 41 členného poslaneckého zboru mesta Šaľa za VPN.

Vzdorovať nemalo zmysel

Od roku 1981 vykonával funkciu podpredsedu Mestského národného výboru v Šali **Ladislav Vráblik.** Na novembrové udalosti sa teda pozeral zo strany výkonnej moci. V čase revolúcie mal 37 rokov. Bol jedným z funkcionárov, ktorí zostali na svojej „stoličke“ aj po kooptovaní zástupcov verejnosti do výkonných orgánov mesta na jar 1990.

„Prví aktívni v Šali boli študenti gymnázia. Zhodou okolností sme na národnom výbore hovorili o nastávajúcom generálnom štrajku. Vtedy za nami prišli. Boli to deti známych osobností v meste. Marek Vrbovský bol ich tvárou. Podujali sa, že zorganizujú štrajk. Technické zabezpečenie nemali, takže v podstate sme im s tým paradoxne pomáhali my. Štrajk sa ešte niesol v duchu doby. V duchu hesla, ktoré sme dali urobiť v kultúrnom stredisku - Sme za socializmus, ale bez chýb. Svoje názory tam povedalo viacero ľudí. Nakoniec som vystúpil i ja. Z mesta sa totiž každý bál. Začali na mňa kričať, že k lopate!, k lopate! Povedal som im, ja som agronóm, ja sa lopaty nebojím.“

Situáciu počas hektických dní podpredseda MsNV nevnímal ako napätú. *„V Šali sa nestalo, že by niekto išiel druhému po krku. Aj keď boli medzi nami ľudia, ktorí predtým pracovali pre Štb a udávali. Nikto sa nechcel nikomu pomstiť. Aspoň tak som to vnímal ja.“*
Na jar 1990 prebiehala v spoločnosti ďalšia dôležitá zmena. Po zmenách vo výkonných orgánoch štátu prišli na rad aj zmeny v samosprávach miest a obcí. Tie mali fungovať do novembrových komunálnych volieb. V zmysle Ústavného zákona 14/1990 o odvolaní a kooptovaní poslancov zastupiteľských zborov boli na mimoriadnom zasadnutí Mestského národného výboru v Šali 15. marca 1990 uskutočnené zmeny v poslaneckom zbore. Podľa mestskej kroniky sa mandátu vzdalo 19 poslancov, ďalších 13 bolo odvolaných. Plénum na vlastnú žiadosť uvoľnilo z funkcie predsedu MsNV Františka Lisého a odvolalo podpredsedu Tibora Lacka.

„Zvolali sme plénum mestského národného výboru, viedol som ho ja. Plénum odvolalo niekoľkých funkcionárov. Mňa tam nechali, lebo som sa otvorene hlásil ku komunistickej strane. Zastupiteľstvo sa vtedy zredukovalo z 80 poslancov približne na polovicu. Na uvoľnené poslanecké miesta sme kooptovali ľudí navrhovaných zo strany VPN. Niektorí komunisti s tým nesúhlasili. Doba si však jednoznačne pýtala zmenu a vzdorovať nemalo zmysel,“
dodáva Ladislav Vráblik.

V komunálnych voľbách 1990 už nekandidoval. Odišiel pracovať do šalianskeho družstva, kde pôsobil ako agronóm. Neskôr začal podnikať.

Výmeny na mestskom úrade

Jozef Javurek v čase revolúcie pracoval v štátnom podniku Duslo ako projektant. Personálne zmeny sa dotkli aj jeho. V tom čase mal 46 rokov. V marci 1990 bol medzi kooptovanými poslancami MsNV. Na tom istom zasadnutí bol zvolený aj do funkcie predsedu MsNV v Šali. Navrhol ho do nej Jozef Kozaňák z VPN. Dostal týždeň na rozmyslenie, potom povedal „áno“. Prevzatie funkcie podľa neho prebehlo veľmi pokojne, bez problémov.

„Pán Lisý už mal pripravený jednostránkový odovzdávací protokol. Po vzájomnom podpísaní protokolu som nastúpil do funkcie. Veci bežali dalej. Vo vedení mesta zostali pracovať podpredsedovia Helena Psotová a Ladislav Vráblik. Vzťahy sme mali dobré. Za nového podpredsedu popri Vráblikovi a Psotovej bol zvolený ešte Štefan Hrnčár ako zástupca občanov z mestskej časti Veča.“

hovorí Jozef Javurek.

Ďalšie zásadné zmeny sa na úrade neudiali. Rok 1990 bol prelomový, nielen politicky pre samosprávy, ale udiali sa aj mnohé veci transformujúce podnikateľské a spoločenské prostredie. V priebehu roka bola v Šali dokončená a skolaudovaná nová budova mestského úradu, do ktorej sa úrad presťahoval. Pôvodná budova MsNV ostala slúžiť v plnom rozsahu pre ZUŠ.

„Ťažisko toho necelého roku bolo podľa mňa v tom, že začala prebiehať privatizácia malých podnikov. To organizovali štátne orgány. Myslím si, že pre nás to bola cesta hľadania sa v nových spoločenských podmienkach. Ťažisko bolo hlavne v zmene vlastníckych vzťahov. Aj mesto sa začalo do istej miery meniť. Začalo sa prispôsobovať podnikaniu súkromných osôb a firiem. Neskôr bola spracovaná a schválená nová koncepcia rozvoja mesta. Celá spoločnosť sa menila. Ľudia sa začali viacej zaujímať o svoje okolie. Na úrad chodili zväčša so sťažnosťami a s podnetmi na zlepšenie situácie. Snažili sme sa vychádzať v ústrety, no niektoré veci si vyžadujú dlhší čas,“ vysvetľuje. Jozef Javurek v súvislosti s prelomovým rokom spomína aj na ďalšie okamihy, ktoré v meste v tej dobe rezonovali.

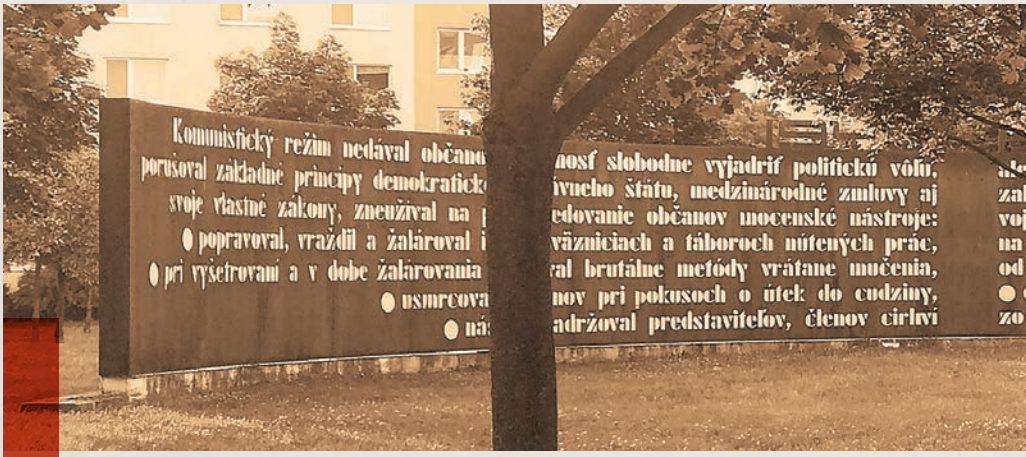

Pamätník 17. novembra v Šali je zrejme najväčším svojho druhu v celej Európe.

„Začiatkom roku 1990 bola rozbehnutá príprava stavby spoločnej šaliansko – galantskej čističky odpadových vôd s koncepciou, že odpadné vody z Galanty by sa dopravovali do šalianskej čističky potrubím. VPN k tomu dávala protestné stanovisko. Nechceli, aby čistička v Šali spracovávala odpady z Galanty. Zámer spoločnej ČOV bol zamietnutý. Bol to jeden z tých vážnejších problémov, ktoré nová samospráva musela riešiť.“
Zo svojho pohľadu toto obdobie nehodnotí negatívne. Tvrdí, že to pre neho bola zaujímavá skúsenosť, do ktorej išiel takpovediac „po hlave“. V prvých slobodných komunálnych voľbách bol jedným z deviatich uchádzačov na post primátora Šale. Za primátora bol zvolený Alexander Szabó. Jozef Javurek sa stal poslancom MsZ.

Na odkaz Nežnej revolúcie nezabúdame

V roku 2009 bol pri dome kultúry odhalený Pamätník 17. novembra. Jeho autorom je Šaľan **Andrej Csillag.** Pôvodná železobetónová stena bola zhotovená neznámou autorkou ešte v roku 1981. Na mieste bola totiž plánovaná stavba amfiteátra. Pôvodne socialistická betónová „stavba“ sa tak stala mementom neslobodnej doby z rokov 1948 - 1989. Dielo je vysoké 3,5 metra, jeho dĺžka je 32 metrov. Pozostáva z oceľových tabúľ, v ktorých je vyrezaný text. *„Dlho som hľadal možný spôsob výtvarného a primerane vážneho sprítomnenia ideí 17. novembra 1989. Čím viac sa človek zaoberá tematikou, tým viac sa mu zdá neobsiahnuteľná v jedinom reflexívnom diele. Po mnohých alternatívach a úvahách som sa nakoniec rozhodol pre konceptuálne podanie diela formou voľnej citácie Zákona o nemoránosti a protiprávnosti komunistického systému,“* vysvetľuje Andrej Csillag.

17. november je od roku 2001 štátnym sviatkom – Dňom boja za slobodu a demokraciu.

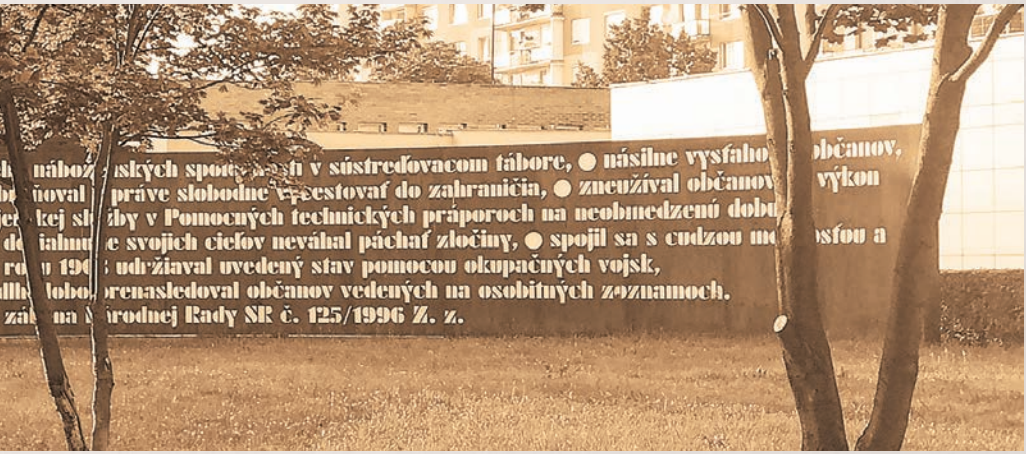

Vydalo Mesto Šaľa pri príležitosti 30.výročia Nežnej revolúcie (2019).
Realizované s finančnou podporou Nitrianskeho samosprávneho kraja.
Autor: Miroslav Demín
Fotografia na titulnej strane Matej Oravec, vnútorné strany obálky a zadná strana Milan Pospiš.
Video: Dušan Záhradník.
Jazyková úprava: Július Morávek
Grafické spracovanie: M KREO MEDIA, s.r.o.

Poďakovanie: Júliusovi Morávkovi, Ivanovi Aľakšovi, Jozefovi Mečiarovi.

Okrem osobných výpovedí a svedectiev autor čerpal z:
Publikácia: Jozef Kozaňák, Aréna života (2018)
Dokumenty a novinové články: Štátny archív Šaľa, Ústav pamäti národa (www.upn.gov.sk),
Slovo Šaľanom, Víťazná cesta, Hlas Dusla, S vierou a láskou – brožúra vydaná pri príležitosti
50.výročia Vörösmartyho klubu.

SME ZA SOCIALIZMUS
BEZ CHYB